

**ЛІНГВАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЧОЛОВІЧИХ ОБРАЗІВ
У МКС Р. ІВАНІЧУКА
(на матеріалі книги «Страдчівський патерик. Символ віри»)**

У статті розкрито мовні засоби експлікації чоловічих образів у тексті про добу Галицько-Волинського князівства, виявлено вплив українських ментальних особливостей на характеротворення в історичному романі Р. Іваничука. У публікації проаналізовано статус персонажа-носія національного духу в мовній картині світу письменника, визначено особливості авторського стилю в описі визначальних рис народного світобачення, досліджено специфіку використання лексичного матеріалу на позначення різнорівневих відносин людини із суспільством.

Ключові слова: мовна картина світу, чоловік, мовні одиниці, ідіостиль, історичний роман.

Писаренко Е.В. Лингвальное выражение мужских образов в языковой картине мира Р. Иваничука (на материале книги «Страдчевский патерик. Символ веры»). В статье раскрыты языковые средства экспликации мужских образов в тексте о временах Галицко-Волинского княжества, выявлено влияние украинских ментальных особенностей на создание характеров в историческом романе Р. Иваничука. В публикации проанализирован статус персонажа-носителя национального духа в языковой картине мира писателя, определены особенности авторского стиля в описании отличительных черт народного мировоззрения, исследована специфика использования лексического материала для обозначения разноразноуровневых отношений человека с обществом.

Ключевые слова: языковая картина мира, человек, языковые единицы, идиостиль, исторический роман.

Pisarenko K. The Lingual Expression of Male Images in the Language World Picture of R. Ivanychuk (based on the book «Stradchivsky patericon. The symbol of faith»). The article is written in the context of modern linguistics in reference to problems of human nature and its ideology. This work deals with language means for explicating the male images in the text of the day Galicia-Volyn principality. The Ukrainian mental peculiarities of character in R. Ivanychuk's historical novel are showed. The using of the communication tools and the verbal expression of mentality of the nation are identified. The status of the character of carrier of the national spirit in the linguistic picture of the writer, the peculiarities of the author's style in describing, the defining features of the national outlook are analyzed. The key units in creation of the lexical background are defined. The word-tokens are revealed in gradation. Representation of the appearance, status and inner portrait through the lexical tools are shown. The specific usage of lexical material to indicate different levels of human relationships with the community its applying according to the author's intention providing objectivity in the image of man are analyzed in this work.

Keywords: language world picture, person, language units, idiostyle, historical novel.

Сучасне мовознавство характеризується загостренням уваги до проблем сутності людини, її світогляду та свідомості. Як зазначає Л.А. Лисиченко, «питання антропометричної лінгвістики знову повернулися в коло актуальних, що виявляється в посиленні уваги до поняття картини світу» [7: 95]. Окреслені явища в контексті вивчення мови художніх творів корелюють з лінгвальним вираженням образу людини як репрезента ментальних

специфічних рис, на формуванні яких позначились факти історичного процесу. Вербалізація чоловічих образів в історичних творах Р. Іваничука є виявом не лише авторського ідіостилу, але й експлікацією мовної картини світу письменника та цілого народу.

Дослідження проблем у межах цієї статті передбачає звернення до джерел, присвячених визначенню мовної картини світу, які становлять теоретичне підґрунтя публікації, а також до робіт, присвячених лінгвістичному вивченню творчості Р. Іваничука.

Слід зауважити, що проблеми вивчення мовної картини світу розробляли Л.А. Лисиченко, О.С. Селіванова, Л.І. Ставицька, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Шевченко. К.Ю. Голобородько зауважує, що «лінгвістичний опис української мовної картини світу належить до актуальних проблем сучасного мовознавства, оскільки, на відміну від будь-якої іншої, вона характеризується специфічними особливостями, які визначають менталітет народу» [4: 73].

До вивчення творів Р. Іваничука в лінгвістиці зверталась О.І. Хом'як, яка в дисертаційному дослідженні проаналізувала ідіостиль автора в романі «Журавлиний крик» як компонент комплексного вивчення лінгвостилістики української прози 60 – 90-х років ХХ ст. [8]. Дисертація мовознавця Г.П. Городиловської присвячена аналізу використання елементів наукового та публіцистичного стилів в історичних творах письменника [4]. В.А. Буда здійснив ґрунтовне дослідження лінгвостилістики історичного роману про добу козацтва, присвятивши частину уваги творам Р. Іваничука [2].

Метою нашого дослідження є опис мовних засобів вираження чоловічих образів у тексті про добу Галицько-Волинського князівства. Для досягнення окресленої мети було поставлено такі завдання: 1) проаналізувати мовні одиниці на позначення осіб чоловічої статі в романі «Хресна проща»; 2) виявити зв'язок уживаних засобів лінгвального вираження та менталітету українського народу; 3) визначити місце досліджуваних елементів у МКС письменника.

Роман «Хресна проща» письменника Р. Іваничука вирізняється цікавим хронотопом зображуваних подій. Автор зводить воедино час відлиги (60-ті роки ХХ ст.), час правління Данила Галицького та початок ХХ ст.. Ці часові проміжки покладено в основу трьох книг, які складають загальну структуру твору, що за авторським визначенням належить до жанру романного триптиха. Сюжетні колізії підкріплені широкою палітрою цікавих образів, що переплітаються від книги до книги. У такий спосіб автор намагається віднайти витоки сучасної історії України, яка криється в подіях минувшини. Так, книга друга «Страдцівський патерик. Символ віри» повертає нас у часи Галицько-Волинського князівства. Тут історичне тло відтворено завдяки побіжному згадуванню таких реальних історичних осіб, як князь Михайло Всеволодович та його син Ростислав, угорський король Бела IV, боярин Судислав Кормильчич тощо. Першорядними персонажами виступають волинський князь Василько Романович, князь Данило Галицький, дякон церкви Святого Йосифа Пантела Маломужний, чернець Києво-Печерської лаври Миколай Конрад, співець Митуса.

3-поміж низки характерів вирізняється образ народного улюбленця, співця Митуси. Цей наполовину містичний персонаж є уособленням народного духу, втіленням його характеру, думок, поглядів на життя. Письменник підносить його як невмируще начало національної свідомості.

Р. Іваничук не акцентує увагу на зовнішніх характеристиках, у такий спосіб цей образ стає узагальненим, адже його особистісна цінність поступається значенню його творів. Таким чином письменник репрезентує той факт, що вербальна зосередженість на фізичних характеристиках людини не є характерною для українців. Автор мовними засобами засвідчує фізичну силу, мужність та шляхетність персонажа. Цьому якнайкраще послуговує дистрибут *молодець* на позначення цього характеру. Наприклад: «*дівчата у лляних сорочках з вуставками й брижами довкола ший, у вовняних фарбанках й простоволосі придивлялися до **молодця** на коні і впізнавали: був це наречений Зореслави співець Митуса...*» [5: 152]; «*...заспівали дівчата жалісливу пісню для **молодця** Митуси*» [5: 152]. Молодий вік героя відбивають мовні одиниці *юнак*, *парубок*, причому останню використано із зменшувальним суфіксом *-к-*, що підсилює враження про молодість персонажа: «*...із княжих хоромів увійшов до світлиці ставний **юнак** з підвішеними на грудях гусями*» (5: 142); «*з першої лави піших дружинників вийшов вродливий буйногровий **парубійко** з гусями через плече*» [5: 150].

Попереду особистісних характеристик цього образу виступає його соціальний статус, який підкреслено використанням мовних одиниць на позначення роду діяльності: *гусяр*, *співець*, рідше – *барт*, що є характерним для української традиції номінації за видом діяльності: «*...то заграй нам, Митусо, розвій тривогу – хай послухають бадьору пісню княжі нащадки, не треба їм із сумом йти в життя. Грай, **гусяре**...*» [5: 142]; «*...тоді на вал, що сягав уже неба, вийшов **гусяр**, став поруч з жінкою в чорному, вдарив пальцями по струнах, й подумали князі та дружинники, що то Митуса чудо творить; в морозному повітрі розлилася благальна мелодія – то урочисто заспівав **гусяр***» [5: 149-150]; «*погляд князя впав на сина кметя з-над Смотрича – **співця** Митусу...*» [5: 150]; «*...я чомусь-то не бачив над Сяном мого **співця** Митуси, і тут його теж немає. Куди подівся **барт**, чи не загинув бува на полі брані?» [5: 164].*

З образом народного співця корелює лексема *пісня*. Як відомо, саме пісня є найбільш популярним жанром фольклору в українській культурі, в якому відбито історію, традиції, вірування, ідеали нації. Пісенне слово є однією з найбільших цінностей українця, а народні співці як митці та хранителі цього слова завжди мали велику шану та авторитет серед людей. Саме через пісню Митуса здобуває прихильність князя, простих людей, коханої жінки. Цінність пісенного слова розуміє і сам персонаж. Наприклад: «*усміхнувся Митуса, зблиснувши білими, мов перли, зубами, очі його спалахнули й він забігав пальцями по струнах й медовим голосом заспівав улюблену **пісню** обох галицько-волинських князів...*» [5: 144]; «*обнімала Зореслава коханого, й коли прилетіли до Залукви, спитала: «Як будемо жити, Митусо?» – «Співатимемо, люба. Ти подивись довкола: сонце, і земля, і люди – все те **пісня**, Зореславо» [5: 153]; «*Що інше підтримає його [народ] при житті, як не **пісня**? Тільки**

з нею він пройде крізь часи неволі, якщо вона нам присуджена. **Пісня** сильніша від закону, вона вбирає в себе все, чим живе людство, і увібраний у слово досвід людству повертає. **Пісня** пізнає ще не пізнане й те пізнане віддає людям у їхню власність. *І приймаючи цей дар, народ піднімається над своїм буденним життям, над справедливими і несправедливими, та все ж минуцими законами — до висоти пісні. Пісня — це Господній кант, псалом, а ти хочеш його замінити княжою жєбранкою...*» [5: 170-171].

Зображуючи внутрішній портрет співця, автор підкреслює яскраві особливості національної ментальності, зокрема акцентує увагу на нескореності владі, свободолюбстві за допомогою неодноразового використання атрибута **вільний**, рідше — **незалежний**: «— **Я вільний**, князю, хоч руки маю зв'язані, — відказав Митуса [...] — Але від чого ти **вільний**: від своєї землі, від ординської загрози чи, може, від роду свого? — **Пісня моя вільна!** — **Пісня вільна?** — засміявся князь» [5: 165-166]; *Кивнув пальцем до Митуси, щоб підійшов, але той навіть не поворухнувся, дивлячись на князя спокійним поглядом, наче невинний або приречений на смерть. Й мовив з гіркотою нахмарений князь, вражений упертою непокорю співця»* [5: 165]; *«Не виминав співець суворого погляду князя, який ще дужче нахмарив чоло, слухаючи нелюбу пісню про Івана, який не бачить далі свого двору. Зчеплювався Митуса з володарем своїм **незалежним** поглядом»* [5: 169].

Про безкорисливість українців в образі народного співця, пріоритетність духовних цінностей над матеріальними свідчить використання слів **золото**, **хороми**, **поле** із заперечною часткою **не**. Наприклад: «— *Чого просиш, Митусо? Відказав гусяр: — **Не золота** — важке воно, **не високих хоромів** — за-вше буду з тобою в походах, князю, **не поля** тучного, для мене поле — вся Руська земля»* [5: 151].

Любов до рідного краю є провідною ознакою ідіостилю Р. Іваничука, він вбачає в цьому особливість українського світосприйняття, а втіленням його є гусяр Митуса. Варіантами виявлення поняття народ у творі є мовні одиниці **люд**, **народ**, **дружина**, **рідний край**: «...а пісня моя не про бояр, а про **люд** твій. І в ньому шукай нових сил, князю» [5: 170]; «Князь за всіх думає, а **народ** — чернь безсловесна... Не так воно, князю. Ти став на чолі тисяч-тисячного **люду**, де кожен має свою думку, страждання, ненависть і любов» [5: 166]; «...звук рогів завлбували співця, та Митуса намагався їх не чути, — але ж як він обійдеться без княжої **дружини**, а вона без свого співця в поході на Ярослав...» [5: 158]; «...запитав сам себе Митуса: а кому більше потрібен мій спів — Богові у хорі півчих в перемишльському соборі Івана Хрестителя чи **рідному красві** у битві над Сяном? Глухо дудніло в грудях Митуси, й відповісти на власне питання не зміг співець» [5: 159].

Проте Р. Іваничук не ідеалізує образ народного співця, зазначаючи певні вади його характеру, хибність думок та поглядів. У такий спосіб викриваються вади української ментальності, носієм якої і є цей персонаж. Однією з найбільш поширених негативних рис автор вбачає **зухвалість**, на позначення частотно трапляються слова з відповідними коренями при змалюванні портретних характеристик гусяра. Наприклад: «...як тільки Митуса

розправив розв'язані руки, враз не залишилося ні сліду від гіркоти, випечалуваної на устах, – на її місці заграла зухвало посмішка» [5: 167]; «Данило помітив зухвалу посмішку на устах Митуса, та волі своєму гніву ще не давав: може, отямиться співець і, в книгах учений, зрозуміє найпростішу істину: не можна лише для свого вдоволення й вигоди жити, весь народ повинен стати з князем заодно» [5: 168]; «– Як чуєш, співаю я ще, князю, – знову посміхнувся зухвало Митуса, опустив ліву руку, а правою сягнув по кубок з налитим для нього вином» [5: 169]; «Митуса зухвало відповів дворському Андрієві, якого Данило послав до Перемишля: мовляв, володар має силу над людською плоттю, що й довів болохівським погромом, а над духом не владний – і не пішов у Галич на зов княжий» [5: 173].

Письменник не схвалює непокору закону, владі як контролюючому органу, він також засвідчує, що звичайні люди дивляться на управління країною крізь призму особистісних переконань, не враховують рівень відповідальності за прийняті рішення та засоби збереження державності. Відмова допомагати князю, а через нього всьому війську, в основі якої лежить невміння зрозуміти мотиви вчинків влади, а також будь-якого роду помста є злочином. Про таку позицію може свідчити використання дистрибута *зрада* на позначення особистісного вибору персонажа: «– А чи ти не подумав, Митусо, що **зраджуєш** князя і нашу державу в біді покидаєш? – спитала Зореслава, викликаючи в собі останню надію зостатися на волі, поки чорна брама ще не створилася перед нею, та не зміг Митуса і тепер, кохану втрачаючи, стлумити печію кривди за себе, за батьків і за край болохівський. – Він перший мене **зрадив**, – відказав Митуса» [5: 159]; «Зблід від ярості лютий Данило. Зрада Ростислава вартувала для князя нікчемної ціни, бо й сам він дешево вартував, – але коли **зраджує** улюблений співець, якого сам князь благословив на шлюб, то якими таларями можна оцінити такий негідний вчинок? І з якої то причини пірнув вірний Митуса в отхлань злочинної непокори?» [5: 164–165].

Проаналізувавши мовний матеріал на позначення чоловіка-носія української ментальності, слід відзначити, що письменник підкреслює найвиразніші риси національного характеру, однією з яких є любов до рідної землі. Ця ознака позначає і МКС письменника який у своїх романах намагається передати найтепліші почуття до своєї країни та народу. Проте Р. Іваничук не засліплений патріотизмом, він висвітлює і негативні риси українців, які не є відбиттям певного історичного періоду, що забезпечує об'єктивність у змалюванні людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко О. С.** Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / О. С. Бондаренко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.
2. **Буда В. А.** Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90 рр. ХХст.) [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Володимир Андрійович Буда; Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 1998. – 175 с.
3. **Голобородько К. Ю.** Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія] / Костянтин Голобородько. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010, 527, [1] с.
4. **Городиловська Г. П.** Елементи наукового та публіцистичного стилів в історичних

творах Романа Іваничука [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Галина Петрівна Городиловська; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2008. — 253 с. 5. **Іваничук Р.** Хресна проща / Р. Іваничук. — Харків : ТОВ «Будинок друку», 2012. — 284 с. 6. **Лисиченко Л. А.** Ці невичерпні глибини мови : монографія / Лисиченко. — Харків, 2011. — 304, [4] с. 7. **Лисиченко Л. А.** Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. — Харків : Вид. група «Основа», 2009. — 191, [1] с. 8. **Хом'як О. І.** Лінгвостилістика української прози 60-90-х років ХХ ст. (на матеріалі творчості В. Дрозда, Р. Іваничука, В. Шевчука) [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Іванівна Хом'як; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. — К., 2004. — 206 с.

Писаренко Катерина Вікторівна — аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна, м. Харків, вул. Блюхера, 2.

E-mail:katerina_pisarenko@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-9946-8302>

Pysarenko Kateryna Viktorivna — Postgraduate student at the Department of Ukrainian Language, Kharkiv National Pedagogical University named after G.S.Skovoroda. Ukraine, Kharkiv, Bliukhera Str., 2.